

Sosyoekonomik Eşitsizliklerin Erken Çocukluk Dönemindeki Etkileri

Effects of Socioeconomic Inequalities in Early Childhood

Ezgi ÇEBİ¹, Alev ÜSTÜNDAĞ², Deniz ODABAŞ³

ÖZ

Ülkeler arasındaki ve ülke içindeki sosyoekonomik farklılıklar, çocukların gelişimindeki eşitsizlikleri artırmaktadır. Sosyoekonomik dezavantajlara erken ve sürekli maruz kalmak çocukların zihinsel ve fiziksel sağlığını bozmaktadır. Sosyoekonomik dezavantaj; düşük hane geliri, mutlak veya göreceli yoksulluk, işsizlik, meslek, eğitim seviyesi veya dezavantajlı bölgelerde oturma verileri kullanılarak ölçülebilir. Erken çocukluk dönemindeki deneyimler ve müdahaleler çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının, davranışsal ve sosyal becerilerinin gelişmesine etki eder ve sosyoekonomik durumdan kaynaklanan eşitsizliklerin engellenmesine ve fırsat eşitliği yaratılmasına yardımcı olur. Erken çocukluk, tüm çocukların potansiyellerini tam olarak geliştirmelerini sağlamak için en etkili ve uygun maliyetli zamandır. Etkili programlar, politikalar ve müdahaleler çocukları yoksulluk içinde yaşamının olumsuz sonuçlarından koruyabilir. Bu derlemede sosyoekonomik eşitsizliklerin erken çocukluk dönemine etkilerini incelemek ve çözüm önerileri getirmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erken Çocukluk, Sosyoekonomik Durum, Gelişimsel Engellilik, Multimorbidite, Yakıt Yoksulluğu

ABSTRACT

Socioeconomic disparities between countries and within country increase inequalities in the development of children. Early and continuous exposure to socioeconomic disadvantages impairs children's mental and physical health. Socioeconomic disadvantage can be measured using data on low household income, absolute or relative poverty, unemployment, occupation, education level, or residence in disadvantaged areas. Experiences and interventions in early childhood affect the development of the child's physical and mental health, behavioral and social skills, and help prevent inequalities arising from socioeconomic status and create equal opportunities. Early childhood is the most effective and cost-effective time to enable all children to develop to their full potential. Effective programs, policies and interventions can protect children from the negative consequences of living in poverty. In this review, it is aimed to examine the effects of socioeconomic inequalities on early childhood and to suggest solutions.

Keywords: Early Childhood, Socioeconomic Status, Developmental Disability, Multimorbidity, Fuel Poverty

GİRİŞ

Erken çocukluk, bir çocuğun 6 yaşına kadar olan döneminde dilsel, sosyal-duygusal ve fiziksel gelişiminin hayatının diğer dönemlerine göre daha hızlı geliştiği, çocuklar için geleceklere derinden ve uzun vadeli etki eden en önemli gelişim dönemlerinden biridir (1). Erken çocukluk dönemindeki deneyimler ve müdahaleler çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının, davranışsal ve sosyal becerilerinin desteklenmesine etki

ettiği kadar; içinde buldukları sosyoekonomik durum ve risklerden kaynaklanan eşitsizliklerin engellenmesine ve fırsat eşitliği yaratılmasına da yardımcı olabilmektedir (2).

Çocukların gelişimini etkileyen pek çok kültürel, psikososyal, biyolojik tehlike/risk ve koruyucu etmen bulunmaktadır. Gelişimin etkilenmesinde; tehlike/risklerin yoğunluğu, maruz kalınan gelişim dönemi, boyutu/kapsamı ve çocuğun tehlike/riskler ve koruyucu etmenlere karşı bireysel tepkisi önemlidir. Hem ülkeler arasındaki hem de ülke içindeki sosyoekonomik farklılıklar, çocukların gelişimindeki eşitsizlikleri artırmaktadır (3). Yoksullukla ilişkili biyolojik ve psikososyal etmenler, erken çocukluk döneminde çocukların gelişiminde eşitsizliklere yol açmakta, bunun sonucunda da çocukların akademik başarısını ve yetişkin üretkenliğini azaltarak

1-Araştırma Görevlisi Doktor, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı

E-posta: drezgicebi@gmail.com ORCID: 0000-0001-7629-4170

2-Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı

E-posta: alev.ustundag@sbu.edu.tr ORCID: 0000-0001-5832-6810

3-Profesör Doktor, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı

E-posta: dodabas@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0002-4877-0122

Gönderim Tarihi: 31.10.2022 - Kabul Tarihi: 04.04.2024

yoksulluk döngüsünü devam ettirmektedir (4). Bir çocuğun çevresinin gelişimsel potansiyelini destekleme veya sınırlama derecesi, büyük ölçüde sosyoekonomik düzey ölçütleri tarafından belirlenmektedir (5).

Sosyoekonomik durum, ebeveynlerin ve çocukların yaşamlarında önemli bir rol oynamaktadır. İncelemeler sosyoekonomik durumdaki olumsuzluğun, ebeveynlerin yaşamı, ailelerin etkili işlevi ve çocukların fiziksel, davranışsal, duygusal ve bilişsel gelişimi için olumsuz sonuçları olabildiğini göstermektedir (6). Sosyoekonomik dezavantajlara erken ve sürekli maruz kalmak, çocukların zihinsel, fiziksel sağlığını ve esenliğini bozmaktadır (7). Sosyoekonomik dezavantaj; düşük hane geliri, mutlak veya göreceli yoksulluk, işsizlik, meslek, eğitim durumu veya dezavantajlı bölgelerde oturma verileri kullanılarak ölçülebilir (8).

Erken çocukluk döneminde gelişim; yaşam boyu refah, sağlık, okuryazarlık ve sayısal işlem yeterliliği, sosyal ve ekonomik katılım gibi birçok konuyu etkileyecektir. Erken çocukluk dönemindeki olumsuz deneyimler sağlık, eğitim, sosyal güvenlik giderlerini artırırken istihdamdan elde edilen gelirleri azaltmaktadır. Erken çocukluk, tüm çocukların potansiyellerini tam olarak geliştirmelerini sağlamak için en etkili zamandır. Etkili programlar, politikalar ve müdahaleler çocukları yoksulluk içinde yaşamının olumsuz sonuçlarından koruyabilir. Eşitsizlikleri azaltma amacı, yaşamın erken dönemlerinde savunmasız çocukların maruz kaldığı birçok tehlike/riski hedef alan bütünleşmiş müdahaleler gerektirir (3). Çocukların gelişimsel becerilerini iyileştirmeye ve eşitsizlikleri azaltmaya yönelik müdahaleler, sosyoekonomik zorlukların etkisini azaltabilir ve sosyoekonomik koşulları iyileştirebilir (9). Bu derlemede sosyoekonomik eşitsizliklerin erken çocukluk dönemine etkilerini incelemek ve çözüm önerileri getirmek amaçlanmıştır. Konuyla ilgili anahtar kelimelerle Türkçe ve İngilizce literatür taraması yapılmış, geniş kapsamlı çalışmalar ve raporlar kaynak olarak tercih edilmiştir.

Sosyoekonomik Durumun Erken Çocukluk Gelişimine Etkileri

Psikososyal Gelişim

Ebeveynlerin sosyoekonomik dezavantajı erken dönemde çocukların psikososyal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Davis ve arkadaşları, psikososyal gelişiminde yetersizlikleri olan çocukların tek ebeveynli veya üvey ebeveynli, okulu erken yaşta bırakmış veya okulu terk eden ebeveynleri ve işsiz ebeveynleri olan düşük gelirli ailelerde yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğunu ileri sürmektedir (7). Holstein ve arkadaşlarının yaptıkları araştırma, ilkökul mezunu anne babaların çocuklarında ruhsal bozukluk oranının, en az 5 yıllık üniversite eğitimi almış anne babaların çocuklarına göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (10). Çocukların ebeveynleri ile kurdukları bağ, onların başkalarıyla nasıl ilişki kuracakları üzerinde etkilidir. Evde olumsuz davranışlar deneyimleyen çocukların, ortam besleyici ve destekleyici olsa bile okul öncesi eğitimdeki akranlarına saldırgan davranışlarda bulunma olasılıkları daha yüksektir ve bu olumsuz durum ergenlik döneminde de devam edebilmektedir (9). Arif ve Albulene, üç yaşında ve sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerden gelen çocukların gelişmiş bilişsel beceriler göstermediklerini ve davranışları dışa vurma ve içselleştirme becerilerinde zorluk yaşama olasılıklarının daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir (11). Letourneau ve arkadaşları da bu bulguyu destekler nitelikte, sosyoekonomik durumdaki kötüleşmenin bir dışsallaştırma sorunu olan saldırganlığın ve bir içselleştirme sorunu olan depresyonun artması ile ilişkili olduğunu belirlemişlerdir (5).

Ekonomik eşitsizlik yaşayan çocukların, daha varlıklı ailelerin çocuklarına göre duygusal ve davranışsal sorunlar gösterme olasılığının daha yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca, çocuklar büyüdükçe ve ilköğretim döneminde kendilerini akranlarıyla kıyaslamaya başladıkları için ekonomik eşitsizliğin neden olduğu sosyal ve duygusal zorlukları daha fark edilir olacaktır. Çevresel yoksunluk ve ekonomik eşitsizlik nedeniyle ortaya çıkan yetersiz sosyal ve duygusal gelişimin etkileri uzun süreli olabilmektedir. Donkin ve arkadaşları bu durumu; tüm çocuklar en

yüksek gelir gruplarıyla aynı psikososyal tehlike/risk düzeyine sahip olsaydı, o zaman %41 daha az mental sorun, %59 daha az davranış bozukluğu, %54 daha az hiperaktivite ve %34 daha az duygusal sorun olacağı şeklinde ifade etmektedir (9).

Dil Gelişimi

Kötü sosyoekonomik durum, çocukların dil ve iletişim gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Donkin ve arkadaşları ekonomik yetersizlik içinde büyüyen çocuklar üzerine yaptıkları araştırma sonucunda, örneklem grubundaki çocukların %50'sinden fazlasının dil gecikmesi olduğunu belirlemiştir (9). Çocukların dil gelişimlerinin desteklenmesi için doğum öncesinden başlayarak etkili yöntemler kullanılmalıdır. Evde öğrenme ortamının kalitesinin yüksek olduğu ailelerde yani, çocukların kitaplar ve oyuncaklar gibi erken okuryazarlık materyallerine erişimi, müze ve kütüphaneleri ziyaretleri ve ebeveynlerle/bakıcılarla kitap okumaları; anadildeki sözcük dağarcığı, sözlü dil yeteneği ve okuryazarlık becerilerini önemli ölçüde artırmaktadır. Çocukların fonolojik farkındalıkları ve kelime-harf bilgisi ise seslerin ve yazı kavramlarının doğrudan öğretilmesi ile sağlanmaktadır. Örneğin; Bekman ve arkadaşları, tarafından bir erken müdahale programı geliştirilmiştir (12). Erken müdahale programında ekonomik eşitsizlik yaşayan yoksul ailelerin 5-6 yaş arasında bulunan 360 çocuk ve 320 anne ile çalışılmıştır. Çocukların genel gelişimsel becerilerini desteklemeyi amaçlayan müdahale programı farklı amaç ve hedeflere dayanan modüllerden oluşturulmuştur. Çalışma sonucu müdahale programının çocukların dil becerileri üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Yani çevresel koşulların uygun hale getirilmesi ve fırsat eşitliğinin sağlanması, çocukların olası gelişimsel yetersizliklerinin önüne geçilebilmesi ve gelişimlerinin desteklenmesi açısından önemlidir.

Bilişsel Gelişim

Uyaran eksikliği veya aşırı stres gibi yoksullukla ilişkili erken çocukluk dönemi tehlike/riskleri beyin gelişimini etkilemektedir. Tehlike/risklerin etkisi doğum öncesi başlayabilir, çünkü fetal beyin annede stres yaratan dışsal etmenlerden etkilenebilir. Tehlike/riskler genellikle birlikte

ortaya çıkmakta ve devam etmektedir, bu da çoklu ve kümülatif tehlike/risklere maruz kalmaya sebep olur. Örneğin anne depresyonu; düşük doğum ağırlığı, bodurluk ve güvensiz bağlanma tehlike/riskini artırmaktadır. Farklı tepkisellik nedeniyle, tehlike/risklerin davranış üzerindeki etkisi bireysel veya çevresel özelliklere göre değişebilir (4). Araştırmalar, ekonomik zorluk yaşayan ebeveynlerin çocuklarının, yaşamın ilk yıllarında bile daha düşük bilişsel gelişim düzeylerine sahip olduğunu göstermektedir. Bu çocuklarla yapılan bilişsel değerlendirme sonuçları; diğer çocuklardan daha düşük zekâ seviyesi puanlarına sahip olduklarını göstermektedir. Bowers ve arkadaşları da benzer şekilde düşük gelir düzeyine sahip çocukların özellikle sözel, mekânsal, sözel olmayan beceriler ve psikososyal zorluklarla ilgili olarak okula hazır olma konusunda daha düşük performans gösterdiklerini ileri sürmektedir (13). Çocukların bilişsel gelişimi, ebeveynlik deneyimlerinden, özellikle de evdeki öğrenme ortamından güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Evde öğrenme ortamının iyileştirilmesi, çocukların bilişsel becerileri üzerinde önemli bir etkiye sebep olacaktır. Evde nitelikli bir öğrenim ortamına ve olumlu ebeveynlik becerilerine sahip ebeveynleri bulunan çocuk, ailesi yoksul olsa bile bilişsel becerilerinin desteklenebilmesi şansına sahip olabilir. Ramey ve arkadaşları, tehlike/risk altında bulunan çocukların gelişimleri ve eğitimleri konusunda desteklenen annelerin çocuklarının bilişsel becerilerine ilişkin olumlu kazanımlarının olduğunu ve on yıl sonra yapılan izleme çalışmasında da bu çocukların bilişsel becerileri ve akademik başarılarına ilişkin anlamlı derecede farklılıkları bulunduğunu ortaya koymuştur (14). Yani ebeveynlerinin desteklenmesi de dolaylı olarak çocukların gelişimsel kazanımları üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Benzer şekilde, Bowers ve arkadaşları okul öncesi eğitime iki yıldan fazla devam etmenin çocukların bilişsel gelişimi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu belirlemiştir (13). Araştırma sonucu, okul öncesi eğitimin tehlike/risk altındaki çocuklar için bilişsel sonuçları iyileştirebileceğini göstermektedir. İncelenen tehlike/risk altındaki üç yaşındaki çocukların üçte birinin, okul öncesi eğitime başladıklarında düşük bilişsel kazanıma sahip olduğu ve beş yaşına kadar bu sayının beşte bire düştüğü belirlenmiştir.

Gelişimsel Engellilik

Engellilikler; genetik, biyolojik ve çevresel etmenleri birleştiren çeşitli etiyojileri ve yaşam boyu seyirleri olan heterojen bir gruptur. Ailenin sosyoekonomik dezavantajı ile çocukluk çağı engellilikleri arasındaki ilişki çoğu kez belgelenmiştir. Sosyoekonomik dezavantaj, çocukluk çağı engelliliklerinin hem itici gücü hem de bir sonucudur. Erken çocukluk döneminde sosyoekonomik açıdan dezavantajlı olan çocuklar arasında engelliliklerin daha sonraki çocukluk döneminde görülmesi olasılığı da bulunmaktadır (8). Çocukluk çağı engelleri, gelişim sorunlarının bir belirleyicisi olmasının yanı sıra, okul veya sağlık hizmetlerine erişimi azaltabilir, bakıcı stresi ve depresyon tehlike/riskini artırabilir. Randomize çalışmalar, Hindistan’da zihinsel engelli çocukların ebeveynlerinde interaktif grup terapisinden sonra daha olumlu tutumlar oluştuğunu ve Bangladeş’te serebral palsili çocuklar için yapılan anne-çocuk grup müdahalesinden veya ebeveyn eğitiminden çocuk gelişimine ve anne uyumuna fayda sağlandığını göstermektedir. Ebeveyn eğitim programlarına ilişkin yapılan yarı deneysel çalışmalar, çocuk gelişimi ve anne davranışları üzerinde bazı olumlu kazanımlar olduğunu göstermiştir (4). Bakım verenleri ebeveynlik eğitim programına katılan kırsal kesimdeki engelli çocukların, uyum sağlama becerilerinde daha fazla ilerleme kaydettikleri ve annelerin çocuklarına verdikleri desteğin geliştiği belirlenmiştir. Toplum temelli rehabilitasyon kapsamında değerlendirilen bu müdahale programları, Dünya Sağlık Örgütü tarafından da savunulan bir stratejidir (3).

Multimorbidite

İki veya daha fazla kronik durumun varlığı olarak tanımlanan multimorbidite, sağlık sistemlerinin karşı karşıya olduğu büyük bir zorluktur. İki kronik rahatsızlığı olan çocukların ortalama yıllık sağlık bakım maliyetleri, kronik rahatsızlığı olmayan çocuklara göre 3 kat daha fazla iken, beş veya daha fazla kronik hastalığı olan çocukların maliyeti 55 kat daha fazladır (15). Sosyoekonomik eşitsizlikler, erken çocukluk döneminde artan multimorbidite ile ilişkilidir. Kronik durumların sayısı arttıkça çocuk; artan gelişimsel gecikme, öğrenme güçlükleri, davranış sorunları, okul devamsızlığı, hastaneye

yatışlar, polifarmasiden kaynaklanan ilaç yan etkileri, engellilik ve ölüm tehlike/riskiyle karşı karşıya kalır. Multimorbiditenin getirdiği sosyal maliyetler ailenin parçalanmasına yol açabilir (15). Kronik hastalıkların erken yaşlarda başlamasını önlemek ve geciktirmek için sağlığın sosyal belirleyicilerine odaklanılmalıdır. Sosyoekonomik ihtiyaçlara yönelik politika müdahaleleri yoluyla ailelerin yaşadığı toplam dezavantaj yükünün azaltılması, erken çocukluk döneminde çoklu kronik hastalıkların başlangıcını azaltabilir. Mali stres ve işsizliğin nedenlerinin ele alınması, bu dezavantajlar bağımsız olarak çoklu morbiditeye zemin hazırladığı için önceliklendirilmelidir (15). Küçük çocuklu ailelerin yaşadığı sosyoekonomik dezavantajın hafifletilmesi, kronik durumların insidansını azaltacak ve erken çocukluk dönemi sağlık durumunu iyileştirerek daha iyi bir toplum sağlığı oluşturacaktır (15).

Yakıt Yoksulluğu

Yakıt yoksulluğu, bir hane halkının net gelirinin %10’unu veya daha fazlasını, evini yeterli bir sıcaklık standardına getirmek için harcamak zorunda kalmasıdır (16). Dünya Sağlık Örgütü, iç mekan sıcaklıklarının günde en az 9 saat oturma odalarında 21 derece, yatak odalarında 18 derecede tutulmasını tavsiye ediyor. Soğuk evler ve kötü barınma koşulları, çocuklarda birçok sağlık sorunuyla ilişkilendirilmiştir. Kötü barınma koşullarında büyüyen çocukların; (a) Depresyon ve anksiyete gibi zihinsel sağlık sorunları yaşama olasılığı daha yüksektir, (b) Daha yavaş fiziksel büyüme ve bilişsel gelişim yaşama olasılığı daha yüksektir ve (c) Solunum problemleri, uzun süreli hastalık ve engellilik tehlike/riskleri daha yüksektir. Benzer şekilde, soğuk, rutubetli ve küflü evlerde yaşayan çocukların astım semptomları geliştirme olasılıklarının, sıcak ve kuru evlerde yaşayan çocuklara göre üç kat daha fazla olduğu bulunmuştur (17).

Sosyoekonomik Eşitsizliklerin Erken Çocukluk Dönemindeki Etkilerinin Azaltılmasında Etkili Yaklaşımlar

Erken Müdahale Programları

Genel olarak, erken müdahale hizmetleri, doğumdan beş yaşına kadar olan fiziksel, bilişsel,

iletişimsel, sosyal, duygusal veya uyumsal gelişimde gecikme olan veya gelişimsel gecikmeyle sonuçlanma olasılığı yüksek olan tanı konmuş bir durumu olan çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmıştır. Birincil koruma düzeyi, düşük doğum ağırlığı, yetersiz beslenme, demir ve vitamin eksiklikleri, perinatal asfiksi ve evde güvenli olmayan doğumlar gibi tehlike/risk etmenlerini azaltarak veya ortadan kaldırarak ve aile içinde beslenme ve uyarımı iyileştirerek gelişimsel güçlüklerin ortaya çıkmasını azaltmayı amaçlamaktadır. İkincil koruma düzeyi, olası veya ortaya çıkan gelişimsel güçlüklerin boyutunu azaltmayı ve sürelerini kısaltmayı amaçlar. Düşük doğum ağırlıklı çocuklara veya yetersiz beslenen çocuklara veya tehlike/risk altındaki bebeklere yönelik erken müdahale programları bu düzeyde işler. Üçüncül koruma düzeyinde amaç, gelişimsel güçlüklerin komplikasyonlarını önlemek veya azaltmaktır (18). Erken müdahale programları şu özelliklere sahip küçük çocuklar için mutlaka sunulmalıdır:

(a) Yoksulluk veya bakıcının ruh sağlığı veya madde bağımlılığı sorunları gibi psikososyal etmenlerin bir sonucu olarak gelişimsel tehlike/riskler,

(b) Düşük doğum ağırlığı, yetersiz beslenme veya prematürite gibi biyolojik etmenlerden kaynaklanan gelişimsel tehlike/riskler,

(c) Dil, bilişsel, psikososyal veya nöromotor işlevlerde gecikmeler gibi gelişimsel zorluklar (17). Erken müdahale çatısı altında değerlendirilebilecek hizmetler ise şunlardır:

(a) Sağlık sorunlarının tanısı, ihtiyaçların değerlendirilmesi ve bir erken müdahale planının geliştirilmesi dahil aile merkezli yaklaşımlar,

(b) Aile eğitimi,

(c) Fizik tedavi,

(d) Ortezler ve protezler,

(e) Hemşirelik bakım hizmetleri,

(f) Beslenme desteği,

(g) Çocuk ve aile için psikolojik ve psikiyatrik destek ve tedavi,

(h) Özel eğitim,

(i) Uğraşı terapisi,

(i) Odyolojik hizmetler,

(j) Konuşma ve dil terapisi,

(k) Görme ve işitme bozuklukları için özel bakım,

(l) Erken müdahaleye ulaşım hizmetleri,

(m) Bakımın koordinasyonu (17).

Erken Çocukluk Gelişimi Programları

Kötü sosyoekonomik durum aileler ve çocuklar için stres ve kötü yaşam koşulları yaratabileceği ve bu durumun çocukların gelişimleri ve yaşam şansları üzerinde uzun vadeli olumsuz etkileri olabileceği açıktır. Sorunu çözenin iki temel yolu, dolaylı olarak kötü koşulların etkisini azaltmayı ve doğrudan geliri iyileştirmeyi içermektedir. Bununla birlikte, yerel otoriteler bu kapsamda destekleyici çalışmalarda bulunabilir: daha iyi okul öncesi eğitim koşullarının olmasını sağlama, işverenleri sağlıklı bir yaşam sürmeye yetecek ücretleri ödemeye isteklendirme ve ihtiyaç sahiplerine daha fazla destek sağlama gibi (9). Ebeveynlik programları; sağlığı geliştirici ortamlar, olumlu sağlık davranışları oluşturma, ailelere destek sağlama ve dayanıklılık oluşturma yoluyla çocuk sağlığını ve refahını olumlu yönde etkilemek için fırsat sunmaktadır (8). Ebeveynlere çocuk yetiştirme becerilerini geliştirmeleri için destek sağlayan müdahaleler, çocuğun bilişsel gelişimini destekler. Ebeveynlik müdahaleleri önemli olmakla birlikte, olumlu ebeveynliği zorlaştıran günlük yaşam koşullarını ele almak da gereklidir. Çocuk yoksulluğunun azaltılmasına ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik politikalar çok boyutlu ve bütünleştirilmiş bir strateji ve yatırım yoluyla oluşturulmalıdır (8).

Ebeveynlik becerilerini ve çocuklar üzerindeki etkisini geliştirmek, eğitim ve çocuk gelişimi hizmetlerinde çalışanların hedefi olduğu kadar bir halk sağlığı çabası olmalıdır. Halk sağlığı profesyonelleri, farklı sosyal statülerde ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesi için diğer sektörler ve yerel kuruluşlarla ortak çalışmalar yürütebilmelidir (9). Ebeveynlik müdahaleleri aşağıdaki durumlarla sonuçlanırsa sağlık eşitsizlikleri azaltılabilir:

Tablo 1. Ebeveynlik müdahaleleri ve etkileri (9)

Ebeveynlik Müdahaleleri	Etkileri
Ailelerin yaşam koşullarının iyileştirmek	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik güvenin artması • Aile içi şiddetin azalması
Annelerin refah seviyesinin artırmak	<ul style="list-style-type: none"> • Ruhsal sağlığın iyileşmesi • Tütün alkol ve madde kullanımının azalması • Obezitenin azalması • Emzirmenin artması
İyi ebeveynlik eylemlerini desteklemek	<ul style="list-style-type: none"> • Güvenli bağlanmayı deneyimleyen çocuk sayısının artması • Her gün düzenli olarak çocuklarıyla çok çeşitli cümle yapıları kullanarak konuşan ve çocuklarına kitap okuyan ebeveynlerin sıklığının artması • Sınırları belirleyen ve pekiştiren ebeveyn sayısının artması
Çocukların gelişimini desteklemek	<ul style="list-style-type: none"> • Bilişsel, psikosozyal, dil ve fiziksel gelişim sonuçlarının iyileştirilmesi

Ebeveyn Eğitimi

Ebeveynlik becerilerinin gelişimini destekleyen eğitimler ve programlar ebeveyn-çocuk etkileşimini desteklemekte, bağlanmayı artırmakta ve çocukların gelişimi, bakımı ve beslenmesiyle ilgili öğrenme, kitap okuma, oyun etkinlikleri, olumlu disiplin ve problem çözme gibi becerileri teşvik etmektedir. Ebeveynlik müdahaleleri ve merkeze dayalı programlar, çocukların bilişsel ve psikosozyal gelişimini ve okula hazır olma durumunu desteklemektedir (3). Ebeveynlik becerilerinin gelişimini destekleyici eğitimler genellikle ev ziyaretlerini, topluma dayalı etkinlikleri ve düzenli klinik ziyaretlerini kapsamaktadır. Ekonomik yetersizlik içinde bulunan ailelerde, ebeveynlerin desteklenebilmesi için medya kullanımı önem arz etmektedir. Düşük ve orta gelirli ülkelerde televizyon ve radyo sahipliği arttıkça, eğitim programları (eğitici, şiddet içermeyen ve küçük çocuklar için tasarlanmış nitelikli içerik) erken çocuk gelişimini desteklemek ve iyileştirmek için uygun bir seçenek olarak kullanılmaktadır. Amerika

Birleşik Devletleri'nde yapılan araştırmalar, iki yaşından büyük çocukların bilişsel gelişimi ve sosyallik anlayışı üzerinde eğitici programların faydaları olduğunu göstermektedir. Düşük ve orta gelirli ülkelerde yapılan iki etkililik çalışması, eğitici televizyon içeriklerinin (Bangladeş yapımı Susam Sokağı ve Türkiye yapımı Benimle Oynar Mısın?) çocukların matematik ve okuryazarlık puanları üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca yapılan farklı bir çalışmada yüksek gelirli ülkelerdeki yoksul ailelere, temel sağlık hizmetleri kapsamında küçük çocuklara kitap sağlanmasının, ebeveynlerin çocuklarına kitap okuma sıklığını artırdığı, çocukların dil gelişimini desteklediği ve kelime dağarcığını artırdığı belirlenmiştir (3).

Okul Öncesi Eğitim Kurumları

Erken çocukluk döneminde sunulan bakım ve eğitim hizmetlerinin çocuğun gelişimini en iyi şekilde destekleyecek nitelikte olması önemlidir. Okul öncesi eğitiminin yaygınlaşmasının ve çok daha fazla çocuğa ulaşabilmesinin öneminin yanı sıra, çocuklar için etkili ve anlamlı

olabilmesi için nitelikli de olması gerekmektedir. Kaliteli okul öncesi bakım ve eğitim hizmetleri çocukların erken çocukluk dönemindeki gelişimlerini desteklemekte ve çocuklar arasındaki sosyoekonomik eşitsizliklerin ortadan kalkmasında önemli rol oynamaktadır. Okul öncesi dönemde çocuğa verilen destek ve bu konudaki müdahaleler uzun vadede hem sosyokültürel hem ekonomik kazanımlar da sağlamaktadır (2). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 4.2, 2030'a kadar bütün kız ve erkek çocuklarının onları ilköğretime hazır hale getirecek kaliteli okul öncesi eğitimine erişimlerinin güvence altına alınmasını amaçlamaktadır (19).

Sonuç ve Öneriler

Literatür incelendiğinde sadece ekonomik eşitsizliklerin bile tek başına çocukların gelişimini olumsuz yönde etkilediği ve bu olumsuz etkilerin yaşam boyu sürebildiği görülmüştür. Bu nedenle erken dönemde gelişim alanları desteklenen çocukların olumsuz çevre koşullarının olası etkilerinden daha az zarar görebilecekleri söylenebilir. Sosyoekonomik eşitsizliklerin çocukların erken dönemde gelişimleri üzerine olası etkilerine yönelik belirlenen çözüm önerileri şöyledir:

Erken Müdahale Programları

- Bahsedildiği gibi sosyoekonomik eşitsizlikler nedeniyle ortaya çıkan erken çocukluk dönemi gelişimsel dezavantajlarının etkileri yaşam boyu gözlenebilmektedir. Bu nedenle söz konusu eşitsizlikleri azaltmaya yönelik müdahaleler sürdürülebilir olmalı, gebelik öncesinde başlamalı ve çocuğun yaşamı boyunca devam etmelidir.
- Ekonomik yetersizlik tehlike/riski altında bulunan tüm çocuklara ulaşılmaya çalışılmalı ve geliştirilen müdahale programları erişilebilir olmalıdır.
- Müdahale programları; etkin bir takip sistemi ve özellikle tehlike/risk altında bulunan çocuklar için erken uyarı sistemi ile geliştirilmelidir.
- Özellikle 2-6 yaş arasında çocukların gelişimleri takip edilerek tehlike/risklerin tespit edildiği bir erken uyarı sistemi kurulmalıdır.

- Hazırlanan müdahale programlarında önemli olan hususlardan biri, sunulan hizmetlerin niteliğidir. Etkili programlar, politikalar ve müdahaleler çocukları yoksulluk içinde yaşamının olumsuz sonuçlarından koruyabilir. Eşitsizliklerin azaltılmasında amaç, yaşamın erken dönemlerinde savunmasız çocukların maruz kaldığı birçok tehlike/riski hedef alan bütünleşmiş müdahale programları kapsamında olmalıdır. Çocukların gelişimlerini desteklemeye ve ekonomik eşitsizliklerini azaltmaya yönelik müdahaleler, sosyoekonomik zorlukların olumsuz etkilerini azaltabilir ve sosyoekonomik koşulları iyileştirebilir.

Erken Çocukluk Gelişimi Programları

- Çocuğun her açıdan sağlıklı gelişimi için bütünsel politika ihtiyacı bulunmaktadır. Çocukların gelişimlerine yönelik müdahaleleri sağlık, beslenme, erken çocukluk eğitimi ve çocuk koruma gibi ayrı boyutlarda ele almak yerine bütünsel değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle erken çocukluk gelişimine yönelik tüm stratejilerin ve hizmetlerin, doğum öncesinden ilkökul yıllarına kadar çocukların farklı ihtiyaçlarını gözeten kapsayıcı politikaların birer parçası olması önem arz etmektedir. Çocuğun bütünsel gelişimini destekleyici bir çevre oluşturulabilmesi için çocukların güvenliğini, fiziksel gelişimini, bilişsel gelişimini, dil ve iletişim becerilerini, psikososyal gelişimlerini ve ruhsal gelişimlerini kapsayan ortak politikalara ihtiyaç duyulmaktadır

Ebeveyn Eğitimi ve Bilinçlendirilmesi

- Erken yaşlarda en önemli unsur aile ve hane ortamının çocuğun gelişimini destekler nitelikte olmasıdır. Aile ortamının en belirleyici özellikleri, sosyal ve ekonomik kaynaklarıdır. Aile ortamındaki sosyal kaynaklar; ebeveynlerin eğitim durumu, tutumları, aile içi ilişkileri ve sağlık durumu gibi unsurlardan oluşmaktadır. Ekonomik kaynaklarını ise; ebeveynlerin ekonomik durumu, meslek ve çalışma koşulları ve evin özellikleri oluşturur. Ebeveynlerin sosyal ve ekonomik kaynaklarının iyileştirilmesi erken çocukluk gelişimini destekleyecektir. Bunun için aile ve çalışma politikalarında, toplum sağlığında, sosyal, ekonomik ve politik ortamda değişimlere gidilmesi gereklidir.

- Ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesi öğrenme ve sosyal beceriler, ruhsal sağlık ve sağlık davranışları dahil olmak üzere çocuk sağlığı ve gelişimi ile ilgili birçok konuyla önemli ölçüde ilişkilidir. Sağlıklı gelişim, insanların ve toplulukların sosyoekonomik konumu ne kadar yüksekse o kadar iyidir.
- Ebeveynlik becerilerinin gelişimini destekleyen eğitimler ve programlar düzenlenerek ebeveyn-çocuk etkileşimi desteklenmelidir.

Özel Sektör Desteği

- Özel sektörün de ürettiği ürün ve hizmetlerden çalışanlarına sağladığı çalışma koşullarına kadar çocuk gelişimine yatırım yapması önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

1. UNICEF Türkiye Milli Komitesi. <https://www.unicefturk.org/yazi/Erken-Cocukluk-Gelisiminin-Desteklenmesi>.
2. Anne Çocuk Eğitim Vakfı. (2017). İlk 6 yıl bilgi notu. <https://acev.org/wp-content/uploads/2017/11/Ilk6YilBilgiNotu.pdf>.
3. Engle, P. L., Fernald, L. C., Alderman, H., Behrman, J., O’Gara, C., Yousafzai, A. et. al. & Global Child Development Steering Group. (2011). Strategies for reducing inequalities and improving developmental outcomes for young children in low-income and middle-income countries. *The Lancet*, 378(9799), 1339-1353.
4. Walker, S. P., Wachs, T. D., Grantham-McGregor, S., Black, M. M., Nelson, C. A., Huffman, S. L. et. al. (2011). Inequality in early childhood: risk and protective factors for early child development. *The Lancet*, 378(9799), 1325-1338.
5. Letourneau, N. L., Duffett-Leger, L., Levac, L., Watson, B., & Young-Morris, C. (2013). Socioeconomic status and child development: A meta-analysis. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 21(4), 211-224.
6. Şengönül, T. (2013). Sosyal sınıfın boyutları olarak gelirin, eğitimin ve mesleğin ailelerdeki sosyalleştirme-eğitim süreçlerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 128-143.
7. Davis, E., Sawyer, M. G., Lo, S. K., Priest, N., & Wake, M. (2010). Socioeconomic risk factors for mental health problems in 4–5-year-old children: Australian population study. *Academic Pediatrics*, 10(2), 41-47.
8. Spencer, N., & Strazdins, L. (2015). Socioeconomic disadvantage and onset of childhood chronic disabling conditions: a cohort study. *Archives of Disease in Childhood*, 100(5), 317-322.

9. Donkin, A., Roberts, J., Tedstone, A., & Marmot, M. (2014). Family socio-economic status and young children’s outcomes. *Journal of Children’s Services*, 9(3), 83-95.
10. Holstein, B. E., Pant, S. W., Ammitzbøll, J., Laursen, B., Madsen, K. R., Skovgaard, A. M., & Pedersen, T. P. (2021). Parental education, parent-child relations and diagnosed mental disorders in childhood: prospective child cohort study. *European Journal of Public Health*, 31(4), 514-520.
11. Arif, S., & Albulene, G. (2017). The Relation between socio-economic status (SES) and early development: Empirical findings and theoretical perspectives. *Socioeconomica*, 5(11), 309-329.
12. Bekman, S., Aksu-Koç, A., Erguvanlı-Taylan, E., & Anne Çocuk Eğitim Vakfı (2004). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir erken müdahale modeli: “Yaz anaokulu” pilot uygulaması. Boğaziçi Üniversitesi ve Anne Çocuk Eğitim Vakfı iş birliği <http://www.acev.org/arastirma/arastirmalar.asp>.
13. Bowers, A. P., Strelitz, J., Allen, D. J., & Donkin, A. (2012). *An Equal Start: Improving Outcomes in Children’s Centres: An Evidence Review*. UCL Institute of Health Equity.
14. Ramey, C. T., Campbell, F. A., Burchinal, M., Skinner, M. L., Gardner, D. M., & Ramey, S. L. (2000). Persistent effects of early childhood education on high-risk children and their mothers. *Applied Developmental Science*, 4(2), 2-14.
15. Russell, J., Grant, C. C., & Morton, S. M. (2020). Multimorbidity in early childhood and socioeconomic disadvantage: findings from a large New Zealand child cohort. *Academic Pediatrics*, 20(6), 619-627.
16. Marmot Review Team. (2011). *The Health Impacts of Cold Homes and Fuel Poverty*. <https://www.instituteofhealthequity.org/resources-reports/the-health-impacts-of-cold-homes-and-fuel-poverty/the-health-impacts-of-cold-homes-and-fuel-poverty.pdf>.
17. Balfour, R., & Allen, J. (2014). *Local action on health inequalities: Fuel poverty and cold home-related health problems*. Public Health England, London.
18. Ertem, I. O., & World Health Organization. (2012). *Developmental difficulties in early childhood: prevention, early identification, assessment and intervention in low-and middle-income countries: A review*. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/97942>.
19. Birleşmiş Milletler. (2016). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları*. <https://www.kureselamaclar.org/amaclar/nitelikli-egitim/>.